

POGUM ZA PREVZEM ODGOVORNOSTI IN PODJETNIŠKO RAVNANJE

Gospodarskoetični impulzi Evangeličanske cerkve v Nemèiji

Uvod: Izziv odgovornosti do bodočih generacij

Pisatelj in takratni češki predsednik Václav Havel je kot gostitelj 55. letne konference »Mednarodnega monetarnega sklada« in »Svetovne banke« septembra 2000 v Pragi na zelo razmisleka vreden način formuliral povezavo med naraščajočo sekularizacijo in pomanjkanjem odgovornosti do bodočnosti: »Današnja civilizacija je prvič v zgodovini človeštva v svojem bistvu ateistična, manjka ji vsaka povezava z večnim in neskončnim. Zato ne manjka samo ozir do tega, kaj bo prišlo za nami, temveč tudi ozir na obče dobro.«¹ Havel je diagnosticiral, da je prodiranje ateističnega odnosa prineslo globinsko izgubo usmerjenosti človeškega ravnanja na obče dobro, predvsem pa je umanjala odgovornost nasproti prihodnjim rodom.

Tudi če Havel v svojem govoru tega ni izrecno izpeljeval, daje tej argumentaciji očitno odločilen pečat predstava, da zmorejo religiozne kulture, zlasti krščanstvo, orientirati človeško življenje k cilju, ki sega dlje od tostranskega življenja. Zagotovost, da nam je obljubljena dopolnitev lastnega življenja v neki drugi dejanskosti, ki se razlikuje od tostranskega sveta, terja življenjsko držo v smislu trajnostnega razvoja in obzirnega odnosa do stvarstva, ki v logiko lastnega ravnanja bistveno vključuje interese prihodnjih generacij. Obet onstranske izpolnitve, ki je zasidran v bibliji, nam torej odpira spokojno zaupanje glede na obnašanje z dobrinami stvarstva, kajti

1 Václav Havel, Govor pred 55. letno konferenco IMF in Svetovne banke dne 25. 9. 2000 v Pragi, FAZ dne 26. 9. 2000.

ni treba udejaniti ali doseči vsega v tem življenju in ni treba konzumirati vsega, kar smo sami investirali. Z izginjevanjem take onstranske usmeritve v procesu sekularizacije se spodkopava odgovornost do prihodnosti, in to je poanta Havlove diagnoze.

Tudi če nimamo empiričnih teoloških študij, s pomočjo katerih bi mogli preverjati to povezavo, na katero se Havel sklicuje, se vendarle njegova argumentacija zdi precej plavzibilna. To velja zlasti tedaj, če upoštevamo še druge posredujoče variable za povezanost stališč zastran religije in odgovornosti do prihodnosti. Denimo iz sobivanja z otroki in vnuki in skrbi zanje rezultira bistvena motivacija za ravnanje, usmerjeno v prihodnost. Ker imajo religiozno formirani ljudje v različnih kulturah v povprečju občutno več otrok kot ne-religiozno formirani² in ker lahko štejemo odgovornost do otrok za enega od odločilnih faktorjev povezanosti povprečnega življenja s prihodnostjo, obstaja očitno na tej ravni visoka korelacija med religioznimi prepričanji in odgovornostjo do prihodnjih generacij. Toda ker v sodobnosti v industrijskih družbah nenehno narašča delež ljudi, ki živijo brez otrok in vnukov, bi to utegnilo predstavljati nadaljnje, vsaj enako dramatično spodkopavanje odgovornosti do prihodnosti, kot naj bi ga po Havlovi tezi sprožil proces sekularizacije. Če to malo zaostriamo, si lahko zastavimo vprašanje, ali ne obstaja nevarnost, da bi se lahko družbe brez močnih religioznih usmeritev in z naraščajočim deležem tistih, katerih življenjski svet ni zvezan s prihodnjimi generacijami, obnašale v smislu »končne igre«³ – to je, igre, po kateri ne pride nič več!

Temeljne krize sodobne družbe torej v bistvu rezultirajo iz neke osnovne drže, ki ne skrbi v zadostni meri ali pa sploh nič za odgovornost do prihodnosti in v tem smislu daje pečat ravnanju, ki ni v zadostni meri trajnostno. Ta diagnoza ne velja samo z ozirom na ekološke nevarnosti, temveč tudi za osrednje področje gospodarskega ravnanja, kakor se je to v zadnjem času izrazilo v gospodarski krizi in krizi finančnih trgov. V tem smislu je Evangeličanska cerkev Nemčije (EKD) v svoji izjavi »Kot razpoka v visokem zidu« (Wie ein

2 FAZ, dne 16. 5. 2007

3 Prim. tudi igro Samuela Becketta, *Endspiel*, Frankfurt/M. 1957.

Riss in einer hohen Mauer)⁴ jasno povedala, da je potreben temeljit preobrat v gospodarskih zadevah, da se bo moč izogniti perspektivi zloma, ki jo nakazuje preroška beseda »kot razpoka v zidu ...« (prim. Iz. 30). Izaija je odel svoje preroško sporočilo o pogubi ljudstva v podobo razpoke, ki je spočetka skoraj nevidna, pa se nenehno širi, dokler se končno ne poruši ves zid. EKD meni, da bi bila taka kritična situacija podana takrat, ko bi se stabilizacija trgov, kot je trenutno organizirana, dogajala »za ceno nadaljnega naraščanja revščine v breme naslednjih generacij ali v povezavi s nadaljnji obremenitvami okolja«,⁵ iz česar bi v kratkem času sledila naslednja temeljna kriza. Vidne razloge za krizo vidi EKD poleg »miselnosti hitrega denarja«⁶ predvsem v odnosu, ki udejanja sedanje blagostanje in sedanje življenjske pogoje v breme prihodnosti in s tem prihodnjih generacij. V nasprotju s takim odnosom pa je za krščanski etos, ki odzvanja v izjavi Václava Havla, značilno, da odgovornost pred Bogom povezuje z obveznostmi pred naslednjimi generacijami in usmeritvijo v skupno dobro.

Spričo teh izzivov želimo v nadaljnjem povprašati, kakšne impulze prinašajo najnovejše publikacije Evangeličanske cerkve v Nemčiji za preorientacijo gospodarskega in družbenega življenja, da bi iz krščanske vere dobili napotke za oblikovanje gospodarstva in družbe. Osrednje mesto imata poslanici »Pravična soudeležba. Usposobitev za lastno odgovornost in solidarnost« (»Gerechte Teilhabe. Befähigung zu Eigenverantwortung und Solidarität«⁷) ter »Podjetniško ravnanje v evangeličanski perspektivi (»Unternehmerisches Handeln in evangelischer Perspektive«⁸), ki ju moramo – dopolnjeni z nekaj krajšimi stališči – razumeti kot besedili, ki se dopolnjujeta, pri čemer »Gerechte Teilhabe« razvija socialnoetično normo pravičnosti, med-

4 Wie ein Riss in einer hohen Mauer. Beseda sveta Evangeličanske cerkve v Nemčiji o globalni krizi finančnih trgov in gospodarstev, v: Jahrbuch sozialer Protestantismus 3, Gütersloh 2009, str. 221-239.

5 N.n.m., str. 222.

6 N.n.m., str. 224.

7 Gerechte Teilhabe. Befähigung zu Eigenverantwortung und Solidarität. Poslanica Sveta EKD o revščini v Nemčiji, Gütersloh 2006.

8 Unternehmerisches Handeln in evangelischer Perspektive. Poslanica Sveta EKD, Gütersloh 2008.

tem ko »Unternehmerisches Handeln« postavlja v ospredje misel svobode. Pravičnost in svoboda v smislu uvrstitve v komplementarni sklop tvorita normativni temelj evangeličanske socialne etike.

1. Perspektiva pravičnosti usposabljanja: k poslanici »Gerechte Teilhabe«

Poslanica »Gerechte Teilhabe« posebej poudarja idejo pravičnosti usposabljanja, saj se v trenutnem položaju revnih ljudi v Nemčiji izkazuje tesna povezava med revščino, brezposelnostjo in nizko kvalifikacijo. Vendar pri tem ne zapade v napako, da bi izigravala pravičnost usposabljanja proti pravičnosti distribucije. V tem smislu pravičnost usposabljanja označuje socialnoetično normo, katere cilj je vzpostavljanje institucij, ki naj usposabljujejo prikrajsane ljudi, da bi jim odprli pot za življenje na lastnih nogah. To velja – kot poudarja poslanica EKD – zlasti za izobraževalni sistem: pomoči kot podpora socializaciji, izobraževalne ustanove – poleg ustanov izobraževanja, nadaljnjega usposabljanja in dodatnega izobraževanja tudi ustanove za politično izobraževanje – so na elementarni način predpogoji za omogočanje življenja, za katerega je človek odgovoren sam.⁹ To pa je konec koncev plavzibilno iz pravilno razumljenega lastnega interesa družbe, ker po eni strani lahko samo solidne kvalifikacije zagotavljajo ekonomsko stabilnost družbe in ker po drugi strani deficiti v socializaciji in izobrazbi povzročajo socialnim varnostnim sistemom tako imenovane pravičnosti distribucije visoke posledične stroške.

Spomenica vidi v revščini v tako bogati deželi, kot je Zvezna republika Nemčija, osrednji družbeni izziv, ob čemer revščine ne pojmuje zgolj kot nezadosten materialni dohodek, temveč v srži kot neudeležnost na vseh življenjskih področjih. S tem je spomenica v bistvu anticipirala danes v Nemčiji aktualno razpravo o »novih spodnjih slojih«, kajti za te sloje ni odločilen samo dohodkovni položaj, pri njihovi identifikaciji je treba upoštevati njihova stališča,

9 Prim. Gerechte Teilhabe, str. 61isl.

vrednote in interese ter njihovo (nezadostno) udeležbo pri političnih procesih. Revščina v tem širšem smislu implicira visoko mero resignacije, ker ti sloji nimajo trdnega prepričanja, da lahko s svojimi lastnimi silami kaj spremenijo glede svojega življenjskega položaja. Takšno okolje opisuje spomenica EKD s pojmom izključenosti (»Ausschluss«), ekskluzije, ki izhajajoč od onemogočenega dostopa do trga dela »pogosto vodi tudi do izključenosti iz socialnega in političnega dogajanja. Nasproti tem tendencam odtrivanja ob stran, ki pogosto sprožajo negativno spiralo, meri soudeleženosť na odpiranje za elementarno zahtevo po soudeleženosťi pri življenjskih možnostih družbe.«¹⁰

Teološko-socialnoetično je ta perspektiva utemeljena z nekim pojmovanjem pravičnosti, ki ga v osnovi določa koncept pravične soudeleženosťi in ki ima za cilj čim bolj široko integracijo vseh članov družbe. Ker nihče ne sme biti izključen od temeljnih socialnih dobrin, kot so izobrazba, zdravje ali socialna varnost, je treba vse oblike ekskluzije – od dejanskega odrekanja izobraževanih možnosti prek brezposelnosti vse do izključevanja od soudeleženosťi pri političnem in kulturnem življenju zaradi hudih materialnih omejitev – označiti kot škandalozne, proti njim se je treba zelo odločno boriti. Pravičnost soudeleženosťi s tega stališča enako vključuje pravičnost usposabljanja kot pravičnost distribucije in tako gre dlje od alternative med klasično potrošniško socialno politiko na eni strani in investicijskimi izdatki za programe izobraževanja in kvalifikacije po drugi strani. V tem smislu označuje »pravična soudeleženosť« družbenopolitični ideal, ki ga je z izdajo te spomenice formuliral Svet Evangeličanske cerkve v Nemčiji. Izhajajoč od tega ideala spomenica ne predstavlja kakega radikalnega političnega programa »iz enega kosa« – kot bi to zelo prijalo nekaterim kritikom. Vzrok za to ni le v dejstvu, da po poti nadomestnega konsenza, ki je značilen za cerkvena stališča, ne moremo pričakovati enostavnega zdravila za vse. V bistvu se ima poslanica za svoje usklajujoče stališče zahvaliti ravno dejstvu, da njeni avtorji sploh ne vedo tako natančno, kako bi bilo mogoče doseči več pravičnosti pri soudeleženosťi, in v tem se loči od

10 N.n.m. str. 43.

prepričanja nekaterih radikalnih kritikov sedanje politike – vseeno s katere strani. Tako spomenica o gospodarstvu in gospodarski politiki v svojih analitičnih passusih poudarja, da nihče v resnici ne ve za trdno, kako bi se hitro dalo znižati brezposelnost.¹¹ Spomenica pa vendarle želi obogatiti javno diskusijo o socialni državi in nakazati orientacijo. V tem smislu spada k orientaciji spomenice oboje: podpora nastavljanju kretnic, ki verjetno kažejo v pravo smer, kot tudi kritika domnevno napačnih pričakovanj in zmotnih usmeritev.

V skladu s tem spomenica razvija konkretne, toda previdne predloge glede strategij, s katerimi bi bilo morda še najprej mogoče dolgoročno premagati revščino. Tako sploh ni presenetljivo priporočilo, da je treba znižati tako imenovane stranske stroške mezd, torej strategijo za zmanjševanje brezposelnosti s pomočjo večjega financiranja socialnih sistemov preko davkov. Res pa spomenica izrecno poudarja, da je enako potrebno kot tudi težko institucionalno zagotavljati trajnost primerne ravni davčnega financiranja. Ta vidik so poglobili v poznejši spomenici »Transparenca in pravičnost. Naloge in omejitve države pri obdavčevanju« (Transparenz und Gerechtigkeit. Aufgaben und Grenzen des Staates bei der Besteuerung), ki označuje pozitivno davčno moralo kot »državljsko krepost« in obenem svari pred prevelikim obremenjevanjem državljanov s previsokimi davki.¹²

Treba je priznati, da je v družbeni diskusiji inovativen predlog spomenice »Pravična soudeležnost«, da bi si morali biti predstavnice in predstavniki vseh družbenih skupin, ki so zastopane v socialni zbornici, enotni v zahtevi, da je treba ustvariti javno zagotovljena delovna mesta za tiste, ki nimajo nobene možnosti več na trgu, pa naj bo ta regularen ali subvencioniran. To opcijo izrecno označujejo kot zadnjo opcijo boja proti revščini. Po argumentaciji spomenice so bolj pomembni strukturni politični ukrepi, ki bi že pri korenini preprečevali revščino, t.j. soudeležnost na trgu delovne sile in kot predpogoj zanjo ustrezno izobraževalno ofenzivo. Za boljšo izobrazbo si je treba prizadevati že samo zato, ker izobrazba človeku

11 Prim. n.n.m. str. 57 isl.

12 Prim. Transparenz und Gerechtigkeit. Aufgaben und Grenzen des Staates bei der Besteuerung. EKD-Texte 106, Hannover 2009, str. 46, str. 30 idr.

omogoča, da živi – materialno, predvsem pa duhovno – dobro življenje. Dobra izobrazba zvišuje individualno kompetentnost za razreševanje problemov in človeku zato celo pomaga shajati z malo denarja, kajti izobraženec bo z denarjem ravnal bolj pametno in varčno kot nekdo s pomanjkljivo izobrazbo.

Poleg tega kažejo vsi razpoložljivi podatki, da izobrazba človeku odpira večje možnosti na trgu dela, s tem pa premagovanje brezposelnosti in tendenčno višje dohodke. Zato igra zahteva po boljši izobraževalni politiki centralno vlogo v okviru »Poti iz revščine«,¹³ o katerih se razpravlja v spomenici. Boljša izobraževalna politika se mora začeti že v predšolski dobi, v času rednega šolanja pa mora predvsem premagovati hendikepe otrok, ki so bolj oddaljeni od izobraženstva. V podporo tej nalogi je treba vzpostaviti institucije, ki bodo podpirale socializacijo in ki bi lahko izravnale startne minuse otrok iz socialno šibkih slojev. Razen tega je potrebna »nenehna evalvacija napredkov pri učenju za vsakega otroka, ki bo terjala odgovornost od vrtca in šole naprej za ves potek izobraževanja posameznega šolarja. Doslej učenci sami nosijo vse tveganje.«¹⁴

Spomenica razume pojem izobraževanja (Bildung) širše od običajnega posredovanja znanja in naslanjajoč se na spomenico EKD o izobraževanju iz leta 2003 pojmuje izobraževanje kot preplet učenja, vedenja, spretnosti, zavesti o vrednotah, stališč in zmožnosti za ukrepanje znotraj horizonta razlag življenja, ki izhajajo od nekega smisla. V tem smislu mora izobraževanje – to je podnaslov spomenice – vzgajati ljudi za prevzemanje lastne odgovornosti *in* za solidarnost. Vtem ko se spomenica osredotoča na problematiko izobraževanja kot osrednjega izziva boja proti revščini, ima tu za cilj ne le čim občutnejše zmanjšanje tveganja revščine, temveč tudi uvežbavanje solidarnosti. Razen tega spomenica jasno opozarja tudi na druge perspektive boja proti revščini, na pomen stabilne socialne države v smislu pravičnosti distribucije, na ustvarjanje delovnih mest na primer z zmanjševanje obremenitev faktorja »delo«, na velik pomen družin ter na naloge diakonijskih in cerkvenih občin.

13 Prim. Gerechte Teilhabe, n.n.m., str. 50 isl.

14 N.n.m., str. 66.

V svojem jedru si spomenica kot cilj postavlja socialno kulturo odgovornosti za samega sebe in solidarnost. Pri tem se lahko v javni debati apel, da je treba biti solidaren, spričo odklonilnega stališča velikega dela premožnega prebivalstva do stabilizacije socialne države, marsikom dozdeva naiven. Seveda nam problematični status quo kaže, kako pomembna je vzgoja za solidarnost, ki je v zasnovi tu v predstavah otrok o tem, kaj je fair in pravično, in jo lahko pogosto opazujemo, ki pa gre dostikrat v izgubo v teku življenja. Tu lahko pomagata izobraževanje in vzgoja. Za javni diskurz in v njem je mogoče čisto enostavno povzeti socialnoetično pojmovanje spomenice zastran tistih, ki so dobitniki v procesih družbenih sprememb in so v materialnem smislu »bogati«: »Pomislite na vsako pomoč in podporo, ki so jih doživeli vaši starši in vi sami, da ste lahko postali to, kar ste danes. Spoznati morate, da vaše blagostanje ni utemeljeno samo na vašem lastnem uspehu, temveč je tudi Božji dar in dar vaših prednikov, ki vam je dan, da bi z njim ravnali odgovorno. In predvsem: Pomislite, da se ne morete zanašati na to, da bodo vaši potomci osebno tako uspešni kot ste vi. Vaši otroci in zlasti vaši vnuki bodo morda zelo potrebovali dober javni izobraževalni sistem ter dobro delujočo socialno državo! Pomagajte s svojimi finančnimi resursi in svojim družbenim vplivom, da bo vsem članom družbe in s tem tudi vašim potomcem trajnostno omogočena pravična soudeležnost!«¹⁵

2. Etos »poštenega trgovca« – K spomenici EKD »Podjetniško ravnanje z evangeličanske perspektive«

Medtem ko evangeličanska cerkev v Nemčiji v svoji spomenici »Pravična soudeležba« terja solidarnost do zapostavljenih skupin prebivalstva v Nemčiji in nagovarja vest bolj premožnih članov družbe, pa le-te spomenica o podjetništvu na različne načine spod-

15 Ta apel je formuliran v: Traugott Jähnichen/Gert G. Wagner, Die Kammer für soziale Ordnung der EKD – Reflektionen zur historischen Entwicklung, Politikberatung und zum Arbeitsprogramm in der Berufungsperiode 2004 bis 2009, v: ZEE 51.let. (2007), str. 215-221, tu: str. 219.

buja. To je pomembno nenazadnje zato, ker je za nemško družbo – enako kot verjetno za večino evropskih družb – značilna globoka kriza zaupanja v podjetniško ravnanje. Cela vrsta škandalov ter medijska obravnava teh škandalov so bistveno prispevali k tej podobi. Tako meni 56 % nemškega prebivalstva, da so gospodarske razmere nepravilne, 60 % ima celo odklonilno stališče do podjetnikov in menedžerjev, samo 25 % jih ima do njih pozitiven odnos. Taka stališča so verjetno zelo razširjena tudi v evangeličanski cerkvi, saj na primer trenutno nobena evangeličanska verska knjiga funkcije podjetnikov ne ocenjuje pozitivno. Namesto tega služijo, kolikor so sploh omenjeni, kot simbol za stremljenje za profitom za vsako ceno in za izkoriščanje, kar se tudi pogosto prikrade v pridige.

Nasproti takemu izkrivljanju pomena in dosežkov podjetniškega ravnanja razvija spomenica EKD pozitiven odnos in opisuje podjetniško ravnanje najprej kot izraz odgovornosti za samega sebe in svobode. Podjetniki so pripravljene delovati na lastno odgovornost in s tem tudi z lastnim tveganjem in pri tem na področju gospodarstva eksemplarično uporabijo svobodo, ki jim je ponujena, kot možnost za udejanjenje svojih idej in predstav. Vtem ko podjetniki na ta način uveljavljajo svoje lastne ideje, vedno znova razvijajo inovativne ideje – spomenica glede tega večkrat omenja ideal »dinamičnega podjetnika«,¹⁶ kot ga je formuliral Joseph Schumpeter – ter s tem ustvarjajo temelj splošne dobrobiti. (Wohlfahrt). Na teološki način lahko pojmuje podjetniško ravnanje kot »poklic« v smislu reformacije,¹⁷ s tem da je treba posvetno ravnanje razumeti kot služenje bližnjemu v odgovornosti pred Bogom. Poleg naravnosti nase (Selbstbezug), po kateri se podjetniško ravnanje legitimno odlikuje, je s kategorijo poklica tematizirana orientiranost na interese bližnjega ter na skupno dobro in končno odgovornost pred Bogom.

Pojem podjetnika je v Nemčiji precej nespecifičen, ker je v Nemčiji vsega skupaj 3,4 milijone podjetnikov, od katerih je 2,8 milijona osebnih družb, kar pomeni, da neki podjetnik, ki za poslovanje odgovarja osebno, s svojo osebo zagotavlja razvoj podjetja. Pomen

16 Prim.. Unternehmerisches Handeln in evangelischer Perspektive, str. 14, str. 25 i. dr.

17 N.n.m., str. 48sl.

teh lastniških in osebnih podjetij je v Nemčiji zelo velik, saj prispevajo 53 % bruto socialnega proizvoda, skrbijo za 68 % delovnih mest in so odgovorni za okoli 80 % vajencev.¹⁸ Značilna za te podjetnike kot lastnike je srednjeročna in dolgoročna strategija, kot primer za ta model bi lahko navedli obrtnike. Poleg njih obstaja ustrezno število kapitalskih družb, za katere je bolj značilen kapital kot pa intenzivnost dela. V teh kapitalskih družbah gre manj za lastnike z osebno odgovornostjo, temveč bolj za menedžerje, ki usmerjajo usodo podjetja in za svoje delo odgovarjajo dajalcem kapitala.

V principu pozitivna ocena EKD glede podjetniškega ravnanja je razen tega vezana na določene predpogoje, ki tvorijo temelj legitimnega podjetniškega ravnanja. Semkaj v prvi vrsti šteje veljava in sprejemanje okvirnih pogojev socialnega tržnega gospodarstva, t.j. upoštevanje politike konkurence, ki vsebuje osnovne standarde infrastrukture in socialne politike. V zadnjem času se temu pridružuje še vloga ekoloških meril. V smislu gospodarskega reda v Zvezni republiki Nemčiji je ustvarjanje in zavarovanje delovnih mest prednostni gospodarski in socialni cilj podjetniškega ravnanja. V tem smislu morajo podjetja zares dopuščati, da jih merijo z merilom razvoja delovnih mest v njihovi regiji, čeprav spomenica EKD svari pred tem, da bi neposredno primerjali ekonomski uspeh in razvoj delovnih mest, kajti spričo težavnih konkurenčnih pogojev bi kljub pozitivnemu celotnemu razvoju lahko bili potrebni ukrepi racionalizacije. Vendar pa z vidika EKD ostaja legitimna družbena debata o tem, da je treba podjetja meriti po njihovem prispevku k zagotavljanju delovnih mest.¹⁹ Zagotavljanje delovnih mest je navsezadnje vezano na standarde glede delovnih pogojev, ki povzemajo impulze razprave o humanizaciji sveta dela od 70. let naprej in jih razvijajo naprej pod današnjimi pogoji. V tem smislu ne gre za »delo za vsako ceno«, temveč za dobre pogoje dela, od katerega se mora tudi dati živeti. Orientiranost na človeka vredno oblikovanje sveta dela se mora končno konkretizirati v socialnopartnerski temeljni drži podjetnikov, ki v delovni sili ne vidijo zgolj stroškovnega faktorja, temveč

18 Prim. n. n.m., str. 27.

19 Prim. n. n.m., str. 58 isl.

jo gledajo kot bistveno udeleženo pri ustvarjanju vrednosti v podjetju in jo v skladu s tem – primer so pravila soodločanja – vidijo kot del celotnega razvoja podjetja.²⁰

To držo navsezadnje povezujejo tudi s tradicionalnim etosom »poštenega trgovca«,²¹ katerega temeljni odnos naj bi temeljil na »dobri veri« nasproti dobaviteljem in strankam, ki naj bi bil fair do konkurentov in naj bi se konkretno izražal v socialnopartnerski temeljni drži. V tem smislu postavljajo akterjem podjetniškega ravnanja vsekakor etično zelo daljnosežne zahteve, ki morajo biti izpolnjene, da bi ravnanje ustrezalo pozitivni oceni podjetniškega ravnanja, da bi si lahko na ta način spet pridobili javno spoštovanje.

Seveda spomenica EKD ne zapira oči pred dramatičnimi novimi izzivi, pred katerimi se je podjetniško ravnanje znašlo. To prvič velja glede na drastične spremembe v pogojih financiranja podjetij predvsem v zadnjih dvajsetih letih. Če je v Nemčiji prej stala v ospredju tesna povezava podjetja z njegovo konkretno »hišno banko«, za katero so bili značilni obojestranski srednjeročni in dolgoročni interesi in ki je predstavljala tesno, zaupanja polno podlago za potrebe financiranja, se morajo v današnjem času podjetja vedno bolj usmerjati na finančni trg, da bi tam, bodisi kot podjetja, ki kotirajo na borzi, ali pri iskanju ugodnih kreditov organizirala svoje načrte financiranja. Na ta način se je v mnogo podjetij naselilo zelo dinamično kalkuliranje, pogosto vezano na zelo kratkoročne interese. Razlogi za to so po eni strani velike potrebe po finančnih sredstvih ob stroškovno dragih inovacijah ali ob uvajanju in preizkušanju novih proizvodov – na primer v farmaciji, pa tudi na področju elektronike in industrije zabave, seveda pa tudi sprememba v politiki velikih bank, ki so se tudi same močnejše začele ravnati po pravilih finančnih trgov.²² Ravno zaradi takega razvoja se je nemška gospodarska kultura znašla pod hudim pritiskom, da se spremeni in se je tako kot podjetja drugih narodnih gospodarstev, spustila v logiko finančnih trgov, saj velike količine kapitala, na primer zaradi pokojninskih skladov, iščejo investicije, ki bi prinašale visoke obresti,

20 Prim. n.n.m., str. 66 isl.

21 N.n.m., str. 15, prim. tudi n.n.m., str. 49 sl.

22 Prim. n.n.m., str. 77 isl.

in postajajo zato velike investicije sorazmerno lahko izvedljive. Po drugi strani pa vodi angažma na finančnih trgih do tega, da stopa v ospredje pričakovanje, da je tam mogoče kratkoročno doseči zelo visoke dobičke, kar pa ima lahko precej problematične posledice za interno strukturo podjetij. In prav obvladovanje kritičnih razvojnih pojavov je sedaj veliko bolj težavno, ker se zmanjšujejo možnosti za bolj dolgoročno načrtovanje. Na tem mestu vidi EKD potrebo po spremembah, ne nazadnje po večji transparentnosti in tudi regulaciji finančnih trgov, da bi bilo mogoče preprečiti pretirane razvojne pojave, kot so nenazadnje pripeljali do izbruha krize finančnih trgov.²³

S spreminjanjem pogojev na finančnih trgih je tesno povezana tudi preusmeritev na globalna tržišča, ki vedno močneje daje pečat podjetniškemu ravnanju. To ne velja samo za velike kapitalske družbe, temveč v vedno večji meri tudi za majhna in srednja podjetja, ki se večinoma usmerjajo vsaj v celo Evropo, če že ne še dlje, in se morajo tam tudi uspešno uveljavljati. Na ta način se za podjetja praviloma zaostrejuje pravila konkurence, kar spet povzroča povečan pritisk za izvajanje racionalizacij in prisilo, da je treba nenehno optimirati produkcijo in produkte. Nasploh se je gospodarski razvoj zaradi teh spremenjenih okvirnih pogojev v vedno večji meri usmeril v eficientnost, kar pa v nekaterih primerih vodi v izgubo socialne kulture v podjetju in zaradi kratkoročne usmeritve otežuje srednjeročno in dolgoročno podjetniško načrtovanje ter ga včasih celo onemogoča. Spričo te močne dinamizacije podjetniškega ravnanja EKD pledira za novo uravnoteženje in ustrezno centriranje zahtev globalnih konkurenčnih trgov ter za novo srednjeročno in dolgoročno strategijo, ki bi integrirala ekonomske in socialne faktorje.

V tej perspektivi razvija spomenica nekaj predlogov, ki naj bi pripeljali do stabilizacije globalnega tržnega gospodarstva. K tem spada ravnanje po na vsem svetu razširjenih socialnih in ekoloških standardih, ki bi jih bilo treba udejanjati v smislu primerljivega okvirnega reda, kakršen ustreza socialnemu tržnemu gospodarstvu.²⁴ Temu ustrezno bi bilo treba uveljaviti ostrejši nadzor nad

23 Prim. n.n.m., str. 82 isl.

24 Prim. n.n.m., str. 98 sl.

svetovnimi finančnimi trgi in različne regulacijske ukrepe – na primer boljše obvladovanje tveganj, večji delež lastnega kapitala idr. Povprašati pa se je treba tudi po vlogi ratinških agencij, ki prevzemajo kvazi oblastne naloge, ko postavljajo po vsem svetu veljavne orientacijske standarde za udeležence trga, saj jih po eni strani narekuje oligopol treh velikih podjetij in po drugi strani igrajo zelo konfliktno dvojno vlogo ocenjevalnih institucij in obenem svetovalcev za finančne produkte.²⁵ Ta problematična konstelacija, predvsem tudi to, da so ratinške agencije odpovedale pri ocenjevanju poznejše nepremičninske krize v Združenih državah, ki je sprožila zadnje anomalije na finančnih trgih, kaže na nujnost spremembe strukture ratinških organizacij.

Poleg teh strukturnih značilnosti pa spomenica tudi z etičnega stališča ocenjuje način ravnanja posameznih akterjev gospodarskega ravnanja. To po eni strani velja za višino menedžerskih plač, glede katerih se v Nemčiji mnenja hudo razhajajo in za katere se zahteva večjo transparentnost ter obveznost družbene legitimacije.²⁶ Končno pa spomenica spominja tudi potrošnike na njihovo soodgovornost, saj dajejo njihove nakupovalne navade bistvene impulze podjetjem. Če bi potrošniki v okviru svojih nakupovalnih odločitev bolj upoštevali socialne in ekološke kriterije pri proizvodnji proizvodov, ki jih kupujejo, bi bilo mogoče na ta način kar občutno vplivati na podjetniško ravnanje. In v tem smislu spada k etiki podjetniškega ravnanja tudi potrošniška etika, na katero opozarja spomenica EKD.²⁷ Ta vidik bi bilo mogoče še bolj jasno obrazložiti, saj odgovornost potrošnikov zadeva skoraj vse člane družbe in je torej ustrezna priostritev občutka odgovornosti smiselna in lahko doseže zelo daljnosežne učinke.

Ta pozicija spomenice je v javnosti v Nemčiji doživela mnogotero kritik, ne nazadnje zato, ker taka v principu izrecno pozitivna ocena podjetniškega ravnanja v zadnjih desetletjih med evangeličani ni bila ravno v navadi. Tako so se oglašali številni dvomi glede podjetniškega ideala, pri čemer so kritiki po eni strani videli pomanjkljivost v

25 Prim. n.n.m., str. 85.

26 Prim. n.n.m., str. 87 isl.

27 Prim. n.n.m., str.72 isl.

poveličevanju dinamično inovativnega podjetnika, drugi pa so izražali bojazen, da spomenica preveč poudarja individualni etos podjetnika ali od njega celo preveč pričakuje. Toda vsa ta spraševanja niso preveč prepričljiva, kajti v resnici so posamezniki kot podjetniki tisti, katerih inovacije poganjajo gospodarski razvoj, razen tega zahteve po spoštovanju etičnih meril poleg ekonomskih kompetenc spadajo k profilu in samorazumevanju podjetnikov, vsaj če želijo v javnosti doseči primerno sprejemanje.

S stališča delojemalcev so se oglašali kritični ugovori, da nasploh premalo cenijo njihov prispevek in da slika spomenica podjetnika v smislu naklonjenega patriarha. Nekatera od teh spraševanj, ki zadevajo bolj stil in ton nekaterih izjav in v manjši meri substanco besedila samega, so vsekakor vredna premisleka. Vrh tega je EKD je ta opozarjanja sprejela z mislijo na nadaljnje delo svoje socialne zbornice in napovedala ustrezne študije. To velja zlasti zastran dodelave ocene vloge delojemalcev, ki je plavzibilna kot analogija k obstoječi spomenici o podjetnikih. V tem smislu je treba sestaviti spomenico o pomenu delojemalcev za proces gospodarske učinkovitosti in v tej zvezi tudi kritično refleksijo in oceno vloge sindikatov. Za evangeličansko cerkev kot ljudsko cerkev je nujno, da neguje konstruktiven odnos enako do podjetnikov kot tudi do delojemalcev, da bi obenem dali priznanje prispevku obeh strani za skupno dobro, da pa bi pri razvoju v problematično smer tudi zavzela samostojno kritično stališče nasproti obema stranema.

Oglasile so se tudi zahteve po dopolnitvah te spomenice z ozirom na ideal političnega reda. Usmeritev po koncepciji socialnega tržnega gospodarstva je sicer še naprej nesporna, se je pa treba bolj jasno vprašati po današnjem oblikovanju tega ideala. To velja na primer z ozirom na kontroverzne diskusije v zastavljanju problema privatizacije javnih ustanov in z ozirom na vprašanje, katera področja bi bilo bolje pustiti v javnih rokah in katera naj bi organizirali privatno. Zaradi razčiščenja teh vprašanj je EKD prosila svojo socialno zbornico, naj izdela novo študijo, ki naj bi se osredotočila na pomen javnih dobrin.

Teološki kritiki spomenice o podjetnikih so poleg tega navedli kot njeno pomanjkljivost, da v njej svetopisemsko pričevanje ni

dovolj upoštevano in da manjkajo pozicije iz ekumene. Ta kritika pa je samo pogojno prepričljiva. Navezave na mesta iz biblije niso mogle vključiti vseh razsežnosti svetopisemskega pričevanja, tako na primer v tej spomenici manjka preroška kritika. Toda ta tradicija se tematsko tu samo pogojno prilega, namesto tega pa so tu poudarjene možne pozitivne navezave na podjetniško ravnanje, morda malce enostransko. Tudi opozorilo glede ekumenskih glasov je prav tako zapleteno, saj ravno zastran ocene podjetniške dejavnosti obstajajo med kristjani po vsem svetu zelo različna stališča. V tem smislu je vsekakor nujno nadaljnje teološko obravnavanje te tematike, toda na vsak način je teološka kritika spomenice o podjetnikih kot celoti enoznačno pretirana.

Perspektiva: Etična odgovornost kot faktor v podporo podjetniškemu ravnanju

Ko evangeličanska cerkev opogumlja, naj se v podjetniškem ravnanju ljudje obnašajo odgovorno po merilih evangeličanske etike, jemlje za izhodišče, da ima tako stališče lahko tudi pozitiven učinek na gospodarski uspeh. V ozadju tega stoji predstava, da je presek evangeličanske etike in ekonomskega uspeha večji, kot mnogi domnevajo. V tem smislu je naloga evangeličanskih podjetnikov, da s svojim konkretnim ravnanjem povečujejo ta presek, da bi na ta način praktično dokazovali to, da je mogoče, da etično ravnanje in gospodarski uspeh drug na drugega vplivata pozitivno. To perspektivo je mogoče potrditi tudi z ekonomsko prepričljivimi razlogi, kar prihaja do izraza na raznih mestih v spomenici.

Orientiranost na etične standarde daje pečat podjetjem, če se vodstvo podjetja na transparenten način obnaša po etičnih merilih. Tako ravnanje ustvarja ozračje zanesljivosti in zaupanja, kar občutno znižuje tako imenovane transakcijske stroške, to je stroške za kontroliranje in upoštevanje pogodb ipd. Ozračje zaupanja znotraj podjetja pospešuje storilnost in ljudi motivira, vrh tega pa lahko krepí tudi odnose navzven. V spomenici je zapisano, da z etično usmerjenim podjetjem »tudi drugi radi sklepajo ... posle, ker je vedno

jasno, da ne gre zgolj za posel«. ²⁸ Evangeličansko odgovorni podjetniki vedo, da pri srednjeročno in dolgoročno solidnemu podjetju ne more iti za to, da bi vedno in povsod izkoristili vse do zadnjega. V tem oziru ostri vezava svobode podjetniškega ravnanja na osnovne krščanske orientacije tudi zavest za meje gospodarjenja: »Te so prekoračene tam, kjer so vsa življenjska področja podvržena zgolj gospodarskemu načinu gledanja.« ²⁹ Temu ustrezno je naloga evangeličanske etike, da jasno pokaže tudi meje ekonomskega računa, kajti na ta način se lahko tako ekonomija kod druga življenjska področja krepijo. Kadar šteje samo še ekonomija in vse na silo podvrže svoji logiki, to konec koncev spodkopava socialne in osebne predpostavke za uspešno gospodarsko ravnanje.

Na podlagi take zamejitve in obenem tudi pozitivne ocene gospodarskega ravnanja nam evangeličanska vera pomaga vzpostaviti zaupanje za sprostitev kreativnih sil. Recepcija odgovornosti v evangeličanski perspektivi pri človeku krepí pripravljenost za angažma za samega sebe in za druge, pa da človek obenem ne izgubi izpred oči skupnega dobrega, in ne nazadnje tudi odgovornosti do prihodnjih generacij. Iz take drže se poraja tudi pogum, da sprejmeš tveganja in na ta način inovativno preizkušaš nove poti, tudi spričo možnosti, da doživiš neuspeh. V tem smislu nas »krščanska vera osvobaja za odgovorno sodelovanje z drugimi v obojestranskem spoštovanju in v vzajemni odvisnosti.« ³⁰

Na podlagi take drže je torej mogoče premagati bistveno nevarnost, da sedanje gospodarsko ravnanje nima bodočnosti, s tem ko iz evangeličanske odgovornosti spoznamo, da je gospodarjenje na račun bodočnosti v skrajni meri neodgovorno, in postane jasno razviden stav, ki v pogledu na prihodnost nosi pečat življenjskega poguma in krščanskega upanja. Krščanska zagotovost upanja ima svojo varnost v Bogu in jo zato zanjo značilno, da se odgovorno in obenem angažirano spopada z izzivi časa.

Iz italijansčine prevedla Doris Debenjak

28 N.n.m., str. 44.

29 N.n.m., str. 45.

30 N.n.m., str. 13, str. 41.

UDC 821.163.6:284.1:929Kocbek E.

*Mihael Glavan***Kocbek's Protestant Christianity**

Edvard Kocbek is one of a handful of the most outstanding intellectuals and artists who left an essential mark on the life of Slovenes in the 20th century. He impacted public cultural and political life right from his student years, when he edited Catholic youth magazines, while in the 1930s he radically departed from institutional church policy and caused a split in the Catholic periodical *Dom in svet* (*Home and the World*). He explained his pre-war philosophical and religious searches in articles, essays and lectures and recorded them extensively in his diaries, while they were also reflected in his poetry from that period. He made an in-depth study especially of the contemporary French philosophical thinking, on which he based his personalistic Christianity (L. Bloy, E. Mounier, *Esprit*), which he presented in his articles, particularly in the periodical *Dejanje* (*Action*).

His ground-breaking action was to join the National Liberation Front and thus link Slovene progressive Catholics with Communists and other left-wing groups, who had decided on active partisan resistance against the occupying forces. Just as in earlier times social conditions had "forced" Trubar to cross over to the reformed evangelical church, so the liberation struggle decisively placed Kocbek side by side with Communists, although never in a community of unbelievers.

This article starts from the philosophical and theological bases of Kocbek's Christianity and his personal faith, but is based on and derived from his entries in his Partisan diaries *Tovarišija* (*Comradeship*) and *Listina* (*The Document*). The text leads the reader through Kocbek's authentic reflections, which it links and explains only so far that the author's spiritual image and Christian thought are clearly seen. In particular all those sections that speak explicitly of Kocbek's spiritual link with Protestant reformed Christianity are quoted in full.

UDC 322:347.23(430):284.1

*Traugott Jähnichen***Mut zu Eigenverantwortung und unternehmerischem Handeln –
Wirtschaftsethische Impulse der Evangelischen Kirche in Deutschland**

In dem Artikel soll nach den Impulsen der jüngsten Veröffentlichungen der EKD für eine Neuorientierung des Wirtschafts- und Soziallebens gefragt werden, um aus dem christlichen Glauben heraus Hinweise zur Gestaltung von

Wirtschaft und Gesellschaft zu gewinnen. Im Mittelpunkt stehen die Denkschriften „Gerechte Teilhabe. Befähigung zu Eigenverantwortung und Solidarität“ (2006) und „Unternehmerisches Handeln in evangelischer Perspektive“ (2008) die – ergänzt durch einige kürzere Stellungnahmen – als sich ergänzende Texte zu verstehen sind, indem „Gerechte Teilhabe“ die sozialetische Norm der Gerechtigkeit entfaltet, während „Unternehmerisches Handeln“ den Gedanken der Freiheit ins Zentrum stellt. Gerechtigkeit und Freiheit bilden zusammen im Sinn einer komplementären Zuordnung die normative Grundlage evangelischer Sozialethik.

Indem die evangelische Kirche Mut macht, sich im unternehmerischen Handeln nach den Maßstäben evangelischer Ethik verantwortlich zu verhalten, geht sie davon aus, dass eine solche Einstellung sich auch auf den wirtschaftlichen Erfolg positiv auswirken kann. Ein solches Verhalten lässt ein Klima der Verlässlichkeit und des Vertrauens entstehen. Evangelisch verantwortliche Unternehmer wissen, dass es bei einem mittel- und langfristig soliden Unternehmen nicht darum gehen kann, immer und unter allen Umständen das Letzte herauszuholen. Insofern macht die Rückbindung der Freiheit unternehmerischen Handelns an christliche Grundorientierungen auch die Grenzen des Wirtschaftens bewusst: „Diese sind dort überschritten, wo alle Lebensbereiche einer rein wirtschaftlichen Betrachtungsweise unterworfen werden.“ Dementsprechend ist es die Aufgabe der evangelischen Ethik, auch die Grenzen des ökonomischen Kalküls deutlich zu machen, weil sich auf diese Weise sowohl die Ökonomie wie auch die anderen Lebensbereiche wechselseitig stärken können. Wenn nur noch die Ökonomie zählt und alles unter ihre Logik zwingt, werden dadurch letztlich die sozialen und persönlichen Voraussetzungen erfolgreichen wirtschaftlichen Handelns unterminiert.

Die Wahrnehmung von Verantwortung in evangelischer Perspektive stärkt bei Menschen die Bereitschaft, sich für sich selbst und für andere zu engagieren, dabei das Gemeinwohl und nicht zuletzt auch die Verpflichtung zukünftigen Generationen gegenüber im Blick zu halten.

Prevod povzetkov v angleščino: *Margaret Davis*
Bibliografska obdelava: *Alojz Cindrič*